

ERİNÇ YELDAN

KAPİTALİZMİN
DERİNLEŞEN
KRİZLERİ
ve TÜRKİYE

telgrāfhane
yayınları

İçindekiler

GİRİŞ.....	9
Korkut Boratav Hoca'dan: Uzaklardan Bir Ses	13
Para Teorisine Marksist Yaklaşımlar.....	16
Sorular, Sorular.....	19
Sermayenin Finansallaşması	22
Kapitalizmin Derinleşen Krizleri ve Düzeltici Savaş.....	25
Afrika'nın Sanayisizleştirilmesi	27
Kapitalizmin 21. Yüzyılı.....	29
Neoliberal Küreselleşmenin Maskesi Düşerken.....	32
Dibe Doğru Yarış.....	34
Ekim Devrimi Yüz Yaşında	36
Eski "Sol" Popülizmden Yeni "Sağ" Popülizme	39
Sol'un Değerlerine Sahip Çıkmak	42
Neoliberalizmin Yükselen Değeri: Demokratiksizleştirme	45
Halkların Patates Tarihi	47
Küresel Kapitalist Sistemin Çözumsuzlüğü	50
Küresel Ticaret ve Eşitsizlik.....	54

ILO Yüz Yaşına Girenken.....	57
ILO 'dan İşin Geleceği Raporu.....	60
Hiper Küreselleşme Sonrası Sermayenin Konumu	63
Hiper-Küreselleşmenin Ardında - II	66
Aşk, Kapital ve İmkânsız Sermaye.....	69
Immanuel Wallerstein'in Ardından	71
Şili Dersleri.....	74
Finans Kapitalizminin Yeni Normalleri	77
Leo Panitch ve Ütopyalarımız.....	80
Timsah Kapitalizmi ve Çokuluslu Şirketleri Vergilendirmek.....	83
TÜRKİYE EKONOMİSİ	86
Sakız - Oyuncak Ekonomisi	88
Şiddetlenen Özelleştirme Harekâtı: Şeker Sektöründe Olup Bitenler.....	91
Krizden Kim Sorumlu?	94
Behice Boran 100 Yaşında	96
Büyük Durgunluğun Öğrettikleri.....	99
20 Yıl Sonra Büyük Madenci Yürüyüşü	102
Bandon 1955'ten, İstanbul 2011'e.....	104
Geç Sanayileşmeden, Geç Barbarlık Çağına... ..	107
Anadolu Rönesansı'nın Yıldönümleri	110
Derinleşen Küresel Kriz, Ücretli Emek ve Sermaye.....	113

“Büyüme” Efsanesi.....	116
“Mali Disiplin” Fetişizmi.....	119
Bölgesel Eşitsizlikler Türkiye’yi Aşağı Çekiyor	122
Üretkenlik Yorgunluğu İçinde Türkiye	125
Türkiye Orta Gelir Tuzağı’nın Neresinde?	128
Sınıf Gerçeği.....	132
TİP’in Kuruluş Günleri.....	135
Türkiye Ekonomisinin Büyümesi Sağlıksız Niteliktedir.....	138
Uluslararası Yeni İşbölümünde Türkiye	141
Türkiye İşgücü Piyasa(ları)nın Görünümü	144
Sol’un “Alternatifler” Meselesi	148
K-Tipi Büyüme: Gelirin Eşitsizliği.....	152
Kalkınmayı Planlamak	155
Mundell ve Açık Makroekonomi.....	159
Türkiye’nin Büyüme Serüveni: 2018-2021.....	162
Faiz Kavramı Üzerine.....	166
Rekabetçi Kur, Üretkenlik, Büyüme.....	172
Merkez Bankaları Ne Yapmalı?	179
Memleketimden Büyük Resim Manzaraları	188
Para, Kur, Faiz, Mevduat, Risk, Kur Koruması, Döviz Endeksleme	196
Döviz Kuru Neydi? Ne Oldu? Ne Olmalı?	203

GİRİŞ

Cumhuriyet gazetesinin yazı kadrosuna katıldığım 2005'ten bu yana kaleme almış olduğum yazılardan derlenen bir seçkiye dayanıyor elinizdeki bu kitap. Yazıların kapsadığı dönem, küresel kapitalizmin içinde bulunduğu –neoliberal- küreselleşme dalgasının önce zirveye çıktığı (2006-2008); 2009 küresel finans kriziyle birlikte cilalarının döküldüğü ve 2010 sonrasında da önce *büyük durgunluk* (2010-), ardından Covid pandemisi (2020-) ve güncel olarak da Rusya'nın Ukrayna'yı işgaliyle tetiklenen savaş ve enerji kriziyle birlikte *sistemik krize* dönüştüğü bir ortamı yansıtır.

Bu dönemin ayırt edici özelliklerinin başında gerek ülkemizde gerekse küresel boyutta derinleşen gelir eşitsizliği ile birlikte sosyal dışlanma ve cinsiyet, ırk, etnik köken ve sınıfsal eşitsizliklerin getirdiği toplumsal ayrımcılık ve şiddetin yaratmakta olduğu sosyal sorunlar; bir yandan da iklim değişikliği tehdidinin bir çevre felaketine dönüşmesi olasılığı ve bunun yol açacağı iktisadi, politik ve sosyal sorunlar geliyor.

Küresel ekonominin 21. yüzyılı, bir *endişeler çağı* olarak yaşıyor.

Anımsayalım; 1980'lerden başlayarak "*başka alternatif yok*" koşullandırmalarıyla sürdürülen *yeni-küreselleşme efsanesi*, finansal sermayenin ve ulus-ötesi şirketlerin hiper-akışkanlığına ve devlet aygıtının sermaye lehine yeniden biçimlendirilmesine dayanmaktaydı. Emek, ulus devletlerin coğrafi sınırları içerisinde hapsolmuş durumda iken, sermaye (özellikle şişirilmiş sanal değerlere dayalı finansal sermaye) ulusal sınırları aşan ve yerçekimi yasala-

rını hiçe sayan bir akışkanlık içerisinde bir coğrafyadan diğerine kâr peşinde koşturabiliyordu. Sermayenin bu serbest akışkanlığı önündeki her türlü yasal düzenleme ise “köhnemiş çağdışı devlet bürokrasisi” olarak nitelendiriliyor ve uluslararası finans kapital tarafından anında cezalandırılıyordu.

Sözkonusu “yeni uluslararası işbölümü” dahilinde, ulus-ötesi teknelci şirketlerce tasarım-üretim-pazarlamanın her ayağının küçük parçalara ayrılarak, küresel ölçekte en düşük maliyetin olduğu bölgede üretim örgütlenmiş ve her bir malın üretiminde aşama aşama uzmanlaşmanın derinleştirilmesi ile bir “metalar zinciri” oluşturulmuştu. *Küresel meta zincirinin* bu şekilde örgütlenmesi ve tasarımdan pazarlarda nihai tüketiciye sunulmasına kadar geçen sürecin düzenlenmesi teknelci ulus-ötesi şirketlerin güdümündeydi.

“Küreselleşme” diye sunulan bu dönüşüm, özü itibariyle, sermayenin kârlılığını engelleyecek her türlü düzenlemenin kaldırılarak, piyasaların kuralsızlaştırılmasını amaçlamaktaydı. Emek örgütleri ise “yönetişimci” devletin uygulayacağı açıkça faşizme dayalı şiddet aracılığıyla güçsüzleştirilecek; emeğin sosyal kazanımları tasfiye edilecekti. Bu dönüşüm ile birlikte aslında özünde *kamusal ve toplumsal* nitelikte olan eğitim, sağlık, su ve doğal kaynakların tedariki gibi tüm sosyal hizmetler giderek ticarileştirildi, piyasanın arz-talep mantığına dayalı birer ticari metaya dönüştürüldü. Daha önemlisi, artık temiz su, sağlık ve eğitime erişim parası olana sunulmaktaydı...

Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP’nin) iktidar serüveninin ilk yılları da küresel ekonomide konjonktürel olarak yaşanmakta olan bir büyüme evresine denk geldi (ya da başka bir söylemle, AKP küreselleşen kapitalizmin Türkiye coğrafyasını kendi yasalarına tabi kılma tasarımının yürütücüsü görevini üstlendi). AKP başından beri, yerli ve uluslararası sermayenin –ama özellikle finans sermayesinin- en gözde partisi konumundaydı. Özü itibariyle de dış görünümü “tek parti iktidarı” olarak nitelendirilmesine karşın, bir *cemaatler ve şirketler koalisyonuna* dayanmaktaydı. AKP’nin bu niteliği, politika tasarımında lider kadrosunu sürekli olarak rant yaratma ve dağıtma becerisi göstermeye koşullandırdı.

Türkiye, 2009 öncesinde, sıcak para akımları ve özelleştirme rantlarına dayalı ucuz döviz ve ucuz borçlanma olanakları sayesinde *Lale Devrini* andıran bir sanal genişleme yaşadı. 2009 krizi sonrası dünya ise bambaşka koşullar içermekteydi. Her ne pahasına olursa olsun büyüme kaygısı, AKP ekonomi idaresini önce kredi garanti fonuna dayalı parasal genişleme, sonrasında yap-işlet-devret modeline dayalı imar rantları ve giderek otoriterleşen ve İslami faşizm baskısıyla sürdürülen iktidar modellerine sürükledi.

AKP Türkiye'si, kuşkusuz, küresel kapitalizmin taşeron bir çevre ekonomisi olarak tüm dünyada giderek derinleşen gelir uçurumunun, cinsiyet eşitsizliğinin, aşırı milliyetçi veya ırkçı otoriter faşist eğilimlerinin yerel özelliklerini yansıtmaktadır.

***

Bu kitapta yer alan yazıların, kapitalizmin derinleşen krizlerini çözümlayebilmemiz doğrultusunda yeni görüşlere, yeni tartışmalara, yeni arayışlara yol açacağı umudunu taşıyorum. Bu derlemeyi tasarlayıp hazırlayan, elinize ulaştıran başta Genel Yönetmeni Taylan Özbay olmak üzere Telgrafhane Yayınevi'nin emekçilerine, bu çalışmanın başından beri beni yüreklendiren ve ısrarla cesaretlendiren değerli dostum Serdar Şahinkaya'ya, yazıları büyük bir titizlikle okuyarak, yorum ve eleştirilerini esirgemeyen sevgili Dilek Çınar'a, tüm bu yıllar boyunca, tüm dünyanın ve Türkiye'mizin daha mutlu, daha hoşgörülü ve barış ve esenlik dolu günlere kavuşması mücadelesinde birlikte olduğumuz okurlarıma, öğrencilerime ve tüm dostlarıma teşekkürü borç biliyorum.

A. Erinç Yeldan,
Eylül 2022, İstanbul

Korkut Boratav Hoca'dan: Uzaklardan Bir Ses

Bu hafta, *Cumhuriyet* gazetesinde yazılarımın yayımlanmaya başladığı ilk haftalarda gazetemizin bu iki sayfasını karşılıklı olarak paylaşmaktan büyük onur duyduğum *Korkut Boratav* Hoca'nın 4 Mayıs 2005 tarihinde yazmış olduğu bir yazıyı sizlerle paylaşmak istiyorum. İlgili yazıyı bizlere anımsatan değerli dostumuz *Serdar Şahinkaya*'ya ve yazısının bu köşede yeniden yayımlanmasına izin verdiği için Korkut Hoca'ya teşekkür borçluyum.

Korkut Boratav Hoca'nın aşağıdaki satırlarda "uzaklardan bir ses" diye nitelediği görüşler Hindistan'dan ünlü bir iktisatçıya, *Amit Bhaduri*'ye aittir. Korkut Hoca, Bhaduri'nin Kalküta'da yayımlanan *Economic and Political Weekly* dergisindeki son derece ilginç ve uyarı dolu yazısını (22 Ocak 2005) bizlere aktarmaktadır.

"Bugünlerde geçerli olan model, küreselleşmenin, Dünya Ticaret Örgütü'nün, serbest ticaretin, yabancı yatırımların gücünü ve meziyetlerini vurgular. Buna göre iç piyasalara değil, dış piyasalara odaklanmak gerekir; bu nedenle de uluslararası rekabet gücünün yükseltilmesi öncelik taşır. Bu da ücretlerin baskı altında tutulmasını ve emek veriminin yükseltilmesini gerektirir. Ancak, burada emek veriminin yükseltilmesi halk için daha fazla mal ve hizmet üretilmesini sağlayacak bir amaç değildir; sadece uluslararası rekabet gücünü yükselten bir araçtır. Bu tür emek verimi artışları da işten çıkartmalar ve özelleştirme gibi yöntemlerle hayata geçirilir."

“Bu tür bir ihracat fazlası sağlama yaklaşımı, tüm ülkelerce izlendiğinde açmazlara sürüklenir. Maliyetleri rekabetçi olarak aşağıya çekme çabasında herkes kazançlı çıkamaz. Zira, bazılarında ihracat fazlalarının oluşması, ancak diğerleri dış ticaret açığı verirlerse mümkün olacaktır. Gelişmekte olan ülkelerin çoğu benzer türde mallar ihraç ettiklerine göre, kimileri bu yarıştan yenik çıkacaklardır. Böylece ülkeler, sıradan emekçi insanların hayat koşullarını aşağıya çeken bir yarışa girmiş olacaklardır.”

“Özel çıkarların toplumsal çıkarlar üzerinde sağladığı en kesin zaffer, uluslararası sermaye piyasalarında gerçekleşir. Kamu açıklarını biraz arttırmaya, kurumlar vergisini yükseltmeye, borsa işlem hacmi üzerine vergi koymaya niyetli hükümetler, sermaye piyasalarındaki aktörlerin kendileri aleyhine dönüşeceğini bilirler. Elleri-kolları bu nedenle bağlanır. Siyasetçilerin, iktisatçıların ve medya yorumcularının büyük çoğunluğuna göre, ekonominin sağlık derecesini ölçen barometreyi borsa sağlar. Barometreyi yükseltmenin güvenceli bir yolu da kârlı kamu işletmelerini satarak sermaye girişi sağlamaktır.”

“Yoksullara aşırı yüklenmenin dışında, uluslararası kapitalizmin sürüklediği bu modelin bir başka güçlüğü de vardır. Büyükçe bir ekonomide, ücretleri bastırarak ve işçilere yol vererek maliyetleri düşürmek, alım gücünü ve iç piyasayı da daraltır. Bazılarına göre alım gücündeki daralma, ihracat fazlasında ve yatırımlardaki artışlarla telafi edilecektir. Milli gelir içinde ihracat ve yatırımların ağırlığı, tüketimin gerisinde olduğuna göre, bu iddia dayanaksızdır. Maliyetler sözü geçen yöntemle aşağı çekildikçe, iç pazara dönük üreticilerin karşılaşacağı talep daralması da giderek ağırlaşacaktır.”

“Buna karşılık, ülkenin yoksullarını ve marjinallerini de kucaklayarak genişleyen bir iç pazarın avantajlarından yararlanmak gündeme getirilmelidir. Bu tür alternatif bir modelde uluslararası rekabet gücünü arttırmak için ücretleri ve maliyetleri aşağıya çekme saplantısının yerini, iç pazarda istihdamı ve talebi kamçulamak alır. Dış ekonomik ilişkilerin yönetilmesinde, en azından başlangıçta, sermaye hesabı üzerinde sıkı kısıtlamalar ve yabancı portföyleri üzerinde bir işlem vergisi uygulanabilir.”

“Çözüm yolu, bir yandan yoksulların iç piyasaya dönük alım güçlerini, öte yandan da üretken kapasiteyi genişleten iki yönelişi akıllıca birleştirmekten geçer. Alım gücünün genişlemesi, kamunun altyapı yatırımlarıyla

rıyla başlatılabilir. Atıl kapasitenin kullanılmasına dayalı Keynesgil bir talep yönetimi değil, küçük-orta boyutlu yatırımlarla sağlanacak kapasite genişlemesi sözkonusu olmalıdır. Ancak, ilk açılımın gerçekleştirilmesinde gerekirse geçici ve büyük bütçe açıklarından kaçınmamak gerekir.”

Korkut Boratav Hoca'nın 4 Mayıs 2005 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki yazısı şu umut ve güven dolu sözlerle sonuçlanıyordu:

“Adım adım ‘aykırı’ düşünmeye yönelmemiz gerekiyor. Önce, bugünün egemen düşünce biçiminin sınırlarını; giderek kurulu düzenin parametrelerini de zorlayarak...”

Korkut Hoca'nın belleğimizde hâlâ izi tüten bu yazısının hepimiz için yepyeni bir açılım olması dileğiyle.

Cumhuriyet, 10 Ekim 2007

Para Teorisine Marksist Yaklaşımlar

Para teorisi neoklasik ortodoks iktisadın en soyut ve en teknik konularından birisi olarak bilinir. Neoklasik (monetarist) iktisat “paranın değerini”, aynı mal ve hizmet piyasalarında olduğu gibi, arz ve talep yasalarıyla “para piyasasında” belirlemeye çalışır. Tam rekabet koşulları varsayılırken, tüketicilere atfedilen tercihler paraya olan *talep* unsurunu; merkez bankaları da para otoritesi olarak paranın *arz* unsurunu sağlar. Böylelikle paranın değeri arz ve talep bileşenlerinden elde edilmeye çalışılır.

Oysa gerçek hayatta para diye ifade ettiğimiz şeyin değerinin sadece arz ve talep unsurlarından oluşmadığı yakından bilinen bir gerçektir. Paranın değeri, her şeyden önce beklentilere ve onu üreten ülkenin siyasi ve ekonomik (hatta askeri) gücüne dayalı bir olgudur. Nitekim, para dediğimiz kâğıt parçacıklarına değer atfedilebilmesi için neoklasik (monetarist) iktisadın en çılgın ve gerçekdışı varsayımlarının kurgulanması gerekmektedir. Bu kurguya alternatif kuramlar geliştiren Marksist iktisatçılar ise paranın değerini arz ve talep kavramlarıyla değil, *dışsal* bir olguya dayanarak, *işgücü piyasasında ücretli emeğin* konumuyla izah etmektedir.

Bu doğrultuda bir konferansa geçtiğimiz hafta içinde Hindistan’da katılma olanağı buldum. *Kalkınma İktisatçıları Birliği*’nin (www.networkideas.org) düzenlemiş olduğu “Küresel Kapitalist Ekonomide Paranın Değeri” başlıklı konferans Delhi’de toplandı. Konferansa Hindistan’dan ünlü Marksist düşünürler **Pra-bhat Patnaik**, **Amiya Kumar Bagchi**, **Jayati Ghosh**, **Sunanda Sen** ve Amerika’dan **Robert Pollin**, **Jan Kregel**, **Chris Baker** gibi